

УДК 81'27-055.5/7:82-3 І. Франко

ЕМПАТІЯ ЯК ЗАСІБ УСПІШНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СІМ'Ї (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ І. ФРАНКА)

Оксана ТРУМКО

*Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету "Львівська політехніка"
бул. С. Бандери, 32-д, Львів, 79013, Україна
oksana_trumko@ukr.net*

Питання емпатії як показник міжособистісного спілкування в українській лінгвістиці звикло досліджувати на матеріалі англійської мови. Наприклад, Л. Козяревич виявила на вербальному і невербальному рівнях номінативні, емотивні та прагматичні засоби на позначення емпатії в діалогічному дискурсі (2006); Н. Іванотчак описала лінгвокогнітивні та прагматичні аспекти вербалізації емпатії в дитячій прозі фентезі (2017); К. Гончар та А. Рогатюк встановили роль емпатійних форм спілкування у забезпеченні успішного процесу комунікації (2013); Н. Таценко зосередила свою увагу на тому, як категорії експресивності, інтенсивності, емотивності та оцінності забезпечують реалізацію емпатії (2015a) тощо. На матеріалі української мови, зокрема епістолярію М. Куліша, вже вивчено особливості актуалізації емпатії в діловому листуванні (Невська, 2012).

Мета нашого дослідження – виявити особливості реалізації емпатії в сімейній комунікації на прикладі мовлення дітей до батьків. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: 1) сформулювати теоретичні засади аналізу емпатії на матеріалі міжособистісної комунікації та 2) розкрити зміст експресивних мовленнєвих актів у мовленні дітей для висловлення емпатії у процесі спілкування з батьками. Джерельною базою для аналізу послужили твори І. Франка.

Інтент-аналіз дозволив ідентифікувати комунікативні інтенції мовців і значення слів, які використано безпосередньо у процесі комунікації, оскільки вони "більші, ніж значення слів або висловлювань самі по собі" (Yule, 1996, p. 3). Процес ідентифікації передбачає, по-перше, уважне вчитування тексту й з'ясування значення кожного слова для встановлення змісту певного текстового відрізка та інтенції, що лежить у його основі, та, по-друге, номінацію інтенції, яка є в основі аналізованого висловлювання (встановлюємо, який це мовленнєвий акт). *Контекстуальний аналіз* дозволив виявити наявність оцінного значення в кожному слові з урахуванням змісту певної частини тексту. Адже саме оцінка лежить в основі експресивів, оскільки емоції – це завжди оцінка (Луцькіна, 2009, с. 113). Також оцінка проявляється у відповідному вживанні різних частин мови (іменника, прикметника і прислівника) (Lakoff, 2013). Загальнонаукові *методи аналізу та синтезу й описовий метод* використано для узагальнення і представлення результатів дослідження.

Теоретичні засади вивчення проблеми

Категорію емпатії лінгвісти запозичили зі сфери психології, закріпивши за значенням терміна "здатність інших осіб прямо чи опосередковано визнавати наші цінності, мотиви, знання, вміння чи навички" (Schwartz, 2002, p. 339). У лінгвістиці термін *емпатія* позначає мовний вплив з метою вираження психологічної підтримки співрозмовникові (Кузнецова, 2010, с. 7). Адресант засвідчує, що розуміє переживання адресата та готовий

допомогти, бажає співучасті, активно ставиться до бід та радощів адресата (Виговська, 1999, с. 61). Вербальні та невербальні засоби вираження емпатії формують групу емпатійних висловлень як реакцій на позитивний або негативний емоційний стан співрозмовника (Козяревич, 2006, с. 5). Відповідно до цього емпатію розглядають як інтенційний акт, який демонструє прагматичні наміри мовця стати на місце іншої людини, бажання досягнути її особисті переживання, вплинути на емоції та подальші вчинки (Таценко, 2015b, с. 283).

Актуалізація емпатії відбувається упродовж чотирьох етапів: 1) ідентифікації (визначення) – проєктування себе в іншого; 2) інкорпорації (об'єднання) – ототожнення співрозмовника з собою; 3) реверберації – взаємодія свого досвіду з досвідом адресата; 4) відсторонення – відхилення себе від іншого й використання раціонального мислення (Reik, 1948). Цей процес передбачає, що “*A*, знаючи, що відчуває *B*, виражає свої відчуття, щоб розділити переживання *B* (експресивний компонент), *A* хоче виразити те, що він відчуває, оскільки намагається змінити настрій *B* (інтенсивний компонент); таким чином *A* виражає емпатію до *B* (з приводу *C* або якоїсь події). *B* радіє / сумує через *C* або через подію (емотивний компонент), тому що *C* чи подія є радістю / злом для *B* (оцінний компонент), і хоче виразити те, що відчуває (експресивний компонент)” (Таценко, 2015a, с. 56).

Таким чином, емпатія реалізується в дискурсі як продумана і спрямована дія за допомогою емпатійних висловлень, представлених різними мовленнєвими актами (Іванотчак, 2017, с. 50), основною комунікативною інтенцією яких є зміна емоційного стану слухача. Саме експресивні мовленнєві акти, за класифікацією Дж. Серля (1986), є тими мовленнєвими актами, що дозволяють мовцеві реалізувати цю комунікативну інтенцію.

Експресиви – це неконфліктні форми спілкування, що спрямовані на припинення конфронтації, створення позитивних взаємовідносин між учасниками мовленнєвої діяльності (Гончар та Рогатюк, 2013, с. 25). Також експресиви забезпечують реалізацію певних соціальних ритуалів. Вони передають певні соціальні формули, зокрема *вдячність, вибачення, співчуття, привітання* тощо (Вольф, 2002, с. 165). Як зазначає Л. Козяревич, у відповідь на позитивні емоції, почуття адресата мовець актуалізує мовленнєві акти *втішання, схвалення, захоплення*, а реагуючи на негативні емоційні переживання адресата – *підбадьорювання, обнадіювання, утішання, допомогу, турботу, жалість, жаль* (2006, с. 10).

Емпатія в комунікації діти → батьки

Мовленнєвий акт виправдання. Це мовленнєва дія, яку мовець використовує для пояснення змісту своїх дій з метою переконати співрозмовника “або в тому, що його дії не є такими вже й поганими, або в тому, що в нього були поважні підстави зробити саме так, а не інакше” (Комина, 1983, с. 95). В основі виправдання завжди є конфлікт та інтерпретація певної дії, вартісна оцінка і відношення правильно – неправильно, коли “хтось визнає, що зробив дію *A*, але аргументує, що ця дія в загальному або ж принаймні в конкретних обставинах була правильною, розумною або ж дозволеною” (Довганюк, 2012, с. 242).

У мовленні дітей до батьків цей мовленнєвий акт може слугувати засобом пояснення змісту своїх дій. Наприклад, син пояснює причини неправильних, на думку батьків, висловлювань, та визнає їх помилковість. Мовну актуалізацію висловлювання забезпечують складнопідрядні речення. Невербальні засоби комунікації (*обтираючи сльози*) свідчать про переживання хлопця.

СИН: – *Та що ж, коли я не змію мислити так, як люди!* – сказав він, обтираючи сльози (Франко, т. 15, с. 70).

Також діти реалізують мовленнєвий акт *виправдання* для того, щоб спонукати батьків до кооперативного спілкування: син заперече звинувачення батька, позитивно представляючи свою поведінку. Він використовує заперечну частку *не* у сполученні з

дієсловом 1-ї особи *снилося* та інфінітивом *моралізувати*. Юнак аргументує необхідність таких своїх дій у ситуації, що склалася, і вважає батька винним у порушенні правил поведінки в суспільстві (дієслово *бачиться*), син має за обов'язок сказати йому про це заради зміни його ж поведінки (складнопідрядне речення “*делікатність вимагає, аби татко поводився з нею прилично*”). Ласкаве звертання *татко* засвідчує прагнення юнака зберегти кооперативність у спілкуванні.

БАТЬКО: – *Ну, ну, ну, пан син починає моралізувати батька!* – скрикнув Темницький, живо кидаючися на кріслі. – *Нехай тільки пан син покине ту роль, бо вона йому дуже не до лиця!*

СИН: – *...Мені й не снилося моралізувати, але бачиться, що сама делікатність вимагає, аби татко поводився з нею прилично* (Франко, т. 18, с. 52).

Мовленнєвий акт втішання спрямований не те, щоб вивести адресата зі стану горя, печалі, смутку, допомогти йому позбутися неспокою, хвилювання та стати радісним (Баранова та Проценко, 2010, с. 126).

Син розраджує матір, яка глибоко засмучена тим, що він іде на заробітки до Борислава. Для врегулювання її психоемоційного стану він використовує спонукання (повторення присудкового слова *годі*) та інформує про скору зустріч (дієслово дійсного способу майбутнього часу *побачимось*, уточнене прислівником *незадовго*).

СИН: – *Але годі ж бо, мамко, годі, незадовго побачимось!* – втішав її Бенедьо (Франко, т. 15, с. 301).

Мовленнєвий акт заспокоєння постає як мовленнєва дія з метою зменшення чи нейтралізації негативного психоемоційного стану співрозмовника (Ковалів, 2010, с. 154).

Комунікативна мета сина – заспокоїти матір (вона переживає через його необдуманний вчинок). Іntenцію передає дієслово наказового способу *успокійтеся*, яке позначає пряме спонукання до зміни емоційного стану.

МАТИ: – *Дитя моч! Дитя моч!* – захлипала пані Трацька, обнімаючи сина і покриваючи лице його слізьми та гарячими поцілунками. – *І я могла утратити тебе! Ох, се був би, певно, й останній день мого життя!*

СИН: – *Успокійтеся, мамцю!* – благав Едмунд, але пані Трацька довго не могла успокоїтись (Франко, т. 18, с. 361).

Або ж син прагне заспокоїти батька, який не хоче залишатися жити у священника. Комунікативну інтенцію заспокоєння виражають 1) дієслово наказового способу *бійтеся* у сполученні із заперечною часткою *не* та 2) складнопідрядне речення “*Мені навіть ліпше буде, як ви будете ту...*”, яке містить інформацію про необґрунтованість переживань батька. Далі хлопець пояснює причини такого рішення – він повинен працювати (розповідне речення “*...тепер треба буде мені день у день то на роботу, то сюд, то туд...*”). Син підкреслює незадовільний стан здоров'я батька, про що свідчить аргументація (передає семантика прикметників *слабий, недужий*). Хлопець окреслює перспективи, які очікують на батька, якщо він припинить хвилюватися (розповідне речення “*Тадже, знаєте, тут вас борше хтось і діздрить, і всьо...*”).

БАТЬКО: – *А ти що будеш робити?* – спитав Василь.

СИН: – *Я? О, за мене не бійтеся, Мені навіть ліпше буде, як ви будете ту... Я то лиш против того кажу, що от тепер треба буде мені день у день то на роботу, то сюд, то туд, а ви що? І слабі, і недужі, що ж би ви самі робили в хаті? Та я от тому і егомостя просив... Тадже, знаєте, тут вас борше хтось і діздрить, і всьо...* (Франко, т. 14, с. 351).

Мовленнєвий акт компліменту спрямований на те, щоб актуалізувати інтенційний стан мовця, репрезентативний зміст якого складає позитивна оцінка та передати бажання

мовця зробити приємність адресату (Серль, 1986, с. 156). Цей мовленнєвий акт реалізується за умови, якщо співрозмовник є об'єктом, на який направлений інтенційний стан мовця, або адресант має безпосередній зв'язок з ним (Мищенко, 1997, с. 108).

Син позитивно оцінює емоційний стан матері, його позначає прикметник зі значенням позитивної оцінки *надлюдський* у сполученні з іменниками *сила* / *розум*.

МАТИ: – *Розірвися! Вспокійся! Але не забувай ані на хвилю, що нас чекає важка і вперта боротьба, для котрої треба розумно і всесторонно приготувитися. Треба собі забезпечити всі входи і виходи.*

СИН: – *У мамі надлюдська сила, надлюдський розум!* – з подивом шептав Адаш (Франко, т. 19, с. 339).

Мовленнєвий акт підбадьорювання передбачає, що “1) мовець (X) оцінює комунікативну ситуацію та розуміє, що співрозмовник (Y) знаходиться у психологічно незадовільному стані; 2) X співпереживає, у результаті чого в нього виникає почуття-відгук до Y – емпатія; 3) X хоче надати Y моральну допомогу, змінивши його стан на задовільний; 4) X реалізує своє бажання у формі мовленнєвого акту підбадьорювання, застосовуючи певні мовні засоби” (Гузержук, 2013, с. 82).

Син підбадьорює батька, який тяжко переносить втрату майна. Він спонукає батька до нормалізації свого психоемоційного стану (заперечна частка *не* у сполученні з дієсловом наказового способу *журіться*) та заперечує негативні наслідки, які очікують на чоловіка (риторичне речення “Що то значить *косівський суд*?”). Також юнак окреслює шляхи розв'язання проблеми (розповідні речення).

СИН: – *Ви, дедику, не журіться. Що то значить косівський суд? Ова! Ми ще до Коломиї ходимо, а як там не знайдемо правди, той до самого Львова, навіть до самого царя трафимо. Впадемо перед ним на коліна і все розповімо...* (Франко, т. 21, с. 439).

Мовленнєвий акт похвали має такі ознаки: 1) передає щире й об'єктивне, з точки зору адресанта, висловлювання схвалення особистості адресата, його якостей і / або діяльності, а також об'єктів, які належать адресату; 2) на мовному рівні характеризується якісною варіативністю та відсутністю шаблонності; 3) у конфліктних ситуаціях виконує коригувальну функцію (Клочко, 2003, с. 11).

Син позитивно оцінює зроблений батьком оборіг, про що свідчить семантика прислівника *ладно*, позначаючи виконану батьком роботу як таку, що “заслугує схвалення; добре, вдало, акуратно зроблена” (Словник української мови [далі – СУМ], 1973, т. 4, с. 435).

СИН: – *А нащо, татуню, кладете в огонь кінець огнива? Так ладно видовбали...* (Франко, т. 22, с. 38).

В іншій комунікативній ситуації син хвалить дії матері. За цих умов мовленнєвий акт *похвали* містить інформацію про те, що матері вдалося досягнути комунікативної мети, завдяки правильно обраній комунікативній поведінці. На мовному рівні похвалу передають розповідне речення “*Замовк, немов води в рот набрав*” та дієслово дійсного способу минулого часу *відрізали*. Вербальний зміст посилюють невербальні засоби (*сміх*).

СИН: – *Але мама йому відрізали*, – сказав, сміючись, Едмунд, що тільки що ввійшов до покою. – *Замовк, немов води в рот набрав* (Франко, т. 18, с. 359).

Мовленнєвий акт співчуття. Це чуйне ставлення до адресата в його переживаннях, горі, стражданні, яке складається з обов'язкового шанобливого звернення до адресата та оцінки його дій / стану (Телеки та Шинкарук, 2007, с. 141).

Син глибоко переживає через те, що його батька наказав побити пан. Юнак висловлює свій жаль щодо того, що трапилося (повторення вигуку *боже мій* та невербальні засоби *ридання*). Також критично оцінює стан батька та його кривдників (окличні речення “*Ось що вони з вас ізробили!*”, “*Ось як вони нас люблять!*”).

СИН: – *Боже мій, боже мій!* – ридав Гриць. – *Ось що вони з вас ізробили! Ось як вони нас люблять!* (Франко, т. 21, с. 244).

У наступному прикладі діти переживають через погане самопочуття матері. Вони використовують ласкаве звертання *бідна мамочко*, де семантика прикметника *бідна* вказує на те, що жінка викликає співчуття, оскільки є позбавленою здоров’я (СУМ, 1970, т. 1, с. 177). За допомогою питальних речень діти намагаються уточнити, чи правильно зрозуміли стан матері. Невербальні засоби (*гладила попід бороду, цілував руку*) засвідчують переживання та турботу дітей про матір, їхню любов.

МАТИ: – ...*Сьогодні мені троха недобре.*

ДІТИ: – *Мамочка нездорова? Мамочці знов недобре? Бідна мамочко!*

Цеся гладила Анелю попід бороду, Михась цілував її руку (Франко, т. 19, с. 33).

Мовленнєвий акт схвалення передбачає реалізацію таких комунікативних інтенцій мовця: 1) намір виразити свій емоційний стан через визнання позитивних рис об’єкта оцінки; 2) прагнення встановити контакт зі співрозмовником; 3) бажання пом’якшити відмову або критику чи змінити небажану для себе тему розмови (Бігунова, 2017, с. 97–98).

Наприклад, висловлюючи мовленнєвий акт *схвалення* щодо поради матері, син позитивно оцінює слова матері (прислівник *добре*); отожднює її позицію із власною (розповідне речення) та висловлює подяку (етикетний вираз “*Дякую вам!*”).

МАТИ: – *І я так думаю. Піди вночі і підложи огонь під його кляту фабрику, все його багатство за годину з димом піде, – і донька його буде твоєю!*

СИН: – *Добре кажете, мамо! І я сам так гадаю. Дякую вам!* (Франко, т. 15, с. 470–471).

В іншій комунікативній ситуації, син використовує даний мовленнєвий акт у відповідь на висловлену батьком критику подій, що відбуваються. Юнак актуалізує частково схвальне твердження, що передає сполучення прислівника *дуже* із заперечною часткою *не*. За допомогою розповідних речень він пояснює батькові, чому склалася така ситуація.

БАТЬКО: – *О, певно, –* мовив батько. – *Се певно, вони притягнули й того графика К., марнотратника, неробу та гуляку. Даруй, мій сину, але справі, котрою кермує сей панич, я не можу вірити...*

СИН: – *І мені се не дуже подобається, що він має в руках нашу печатку. В оточенні комітеті засідає купа паничів, котрі вже віддавна балакали про те, що треба когось для “фірми”. Здається, що вони втягнули його* (Франко, т. 21, с. 220).

Висновки

Інтент-аналіз та контекстуальний аналіз дозволили встановити, що для висловлення емпатії діти у процесі спілкування з батьками використовують такі експресиви, як *виправдання, заспокоєння, комплімент, підбадьорювання, похвалу, співчуття, схвалення*. Ці мовленнєві акти спрямовані на запобігання конфліктів із батьками (мовленнєвий акт *виправдання*); покращення психоемоційного стану батьків (мовленнєві акти *втішання, заспокоєння, підбадьорювання*); актуалізацію позитивної оцінки (мовленнєві акти *компліменту, похвали, схвалення*) та позначення співпереживань (мовленнєвий акт *співчуття*).

На мовному рівні емпатію передають складнопідрядні речення, дієслова наказового способу / дієслова наказового способу у сполученні із заперечною часткою *не*, дієслова дійс-

ного способу минулого та майбутнього часу, прикметники та прислівники зі значенням позитивної оцінки, вигуки, ласкаві звертання тощо. Зміст основного повідомлення доповнюють розповідні, риторичні та окличні речення, що містять аргументацію чи оцінку подій / ситуації.

Для підсилення повідомлень діти використовують невербальні засоби спілкування (*обійми, сльози, сміх*).

Здійснений аналіз дозволяє стверджувати, що основною функцією емпатії є забезпечення успішної комунікації між членами сім'ї шляхом демонстрування щирості та відвертості, бажання розділити радісні та сумні моменти.

Список покликань

1. Баранова, С. В. та Проценко, О. В., 2010. Утішання в парентальному дискурсі. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*, 49, с. 126–129.
2. Бігунова, Н. О., 2017. *Позитивна оцінка: від когнітивного судження до комунікативного висловлювання*. Одеса: КП ОМД.
3. Виговська, Л. П., 1999. Емпатійність як механізм реалізації суб'єкт-суб'єктної педагогічної парадигми. *Психологія*, 4 (7), с. 61–66.
4. Вольф, Е. М., 2002. *Функциональная семантика оценки*. Москва: УРСС.
5. Гончар, К. та Рогатюк, А., 2013. Роль емпатійного мовлення в досягненні успішної комунікації. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія "Філологічні науки. Мовознавство"*, 18, с. 24–27.
6. Гузерчук, О. О., 2013. Прості і складні мовленнєві акти підбадьорювання: семантика і лінгвопрагматика. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Філологічна*, 35, с. 82–84.
7. Довганюк, І., 2012. Метафоричне вираження виправдання в українському та німецькому політичних дискурсах. *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови*, 19, с. 240–247.
8. Іванотчак, Н. І., 2017. *Лінгвокогнітивні і прагматичні параметри емпатії в англомовній дитячій прозі жанру фентезі*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків.
9. Ключко, Л. И., 2003. *Высказывания похвалы в коммуникативно-деятельностной парадигме общения (на материале английского языка)*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Сумский государственный педагогический университет имени А. С. Макаренка. Сумы.
10. Ковалів, С. Ю., 2010. До питання мовленнєвого жанру заспокоювання в англійській лінгвокультурі. *Лінгвістика*, 2 (20), с. 151–159.
11. Козяревич, Л. В., 2006. *Вербальні й невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу (на матеріалі англомовної прози ХХ століття)*. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Київський національний лінгвістичний університет. Київ.
12. Комина, Н. А., 1983. Систематика коммуникативно-прагматических типов высказывания. В: *Прагматические аспекты функционирования языка*, Барнаул, с. 93–101.
13. Кузнецова, А. А., 2010. *Иллокутивные типы вербальной эмпатии*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Башкирский государственный университет. Уфа.
14. Лукьянова, Н. А., 2009. Дискуссионные моменты интерпретации экспрессивности как категории лексикологии. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серія 2, Языкознание*, (9), с. 211–215.
15. Мищенко, В. Я., 1997. Комплимент как проявление вежливости в англоязычных культурах. *Вісник Харківського державного університету*, 390, с. 111–113.
16. Невська, Ю. В., 2012. Емпатія як ознака ділового листування М. Куліша. *Лінгвістичні дослідження*, 34, с. 179–186.
17. Серль, Дж., 1986. Классификация иллокутивных актов. В: *Новое в зарубежной лингвистике*, 17, Москва: Прогресс, с. 170–194.
18. *Словник української мови: в 11 томах*, 1970, 1973. Т. 1, Т. 4. Київ: Наукова думка.

19. Таценко, Н. В., 2015. Категорія емпатії крізь призму лінгвістичної емотіології. *Філологічні трактати*, 7 (1), с. 50–60.
20. Таценко, Н. В., 2015. Емпатія як категорія лінгвістичної прагматики. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*, 2, с. 282–288.
21. Телеки, М. М. та Шинкарук, В. Д., 2007. *Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру*. Київ: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили.
22. Франко, І., 1976–1986. *Зібрання творів: у 50 т. Т. 14–22*. Київ: Наукова думка.
23. Lakoff, G., 2013. *Lecture on Embodied Cognition and Language*. Central European University [online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=XWYaoAoijdQ> [Дата звернення: 20 травня 2019].
24. Reik, T., 1948. *Listening with the third ear: The inner experience of the psychoanalyst*. New York: Grove.
25. Schwartz, W., 2002. From Passivity to Competence: A Conceptualization of Knowledge, Skill, Tolerance, and Empathy. *Psychiatry*, 65 (4), p. 338–345.
26. Yule, G., 1996. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.

References

1. Baranova, S. V. and Protsenko, O. V., 2010. Consolation in the Parental Discourse. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philological Sciences*, 49, s. 126–129. (In Ukrainian)
2. Bihunova, N. O., 2017. *Positive evaluation: from a Cognitive Judgement to a Communicative Utterance*. Odesa: KP OMD. (In Ukrainian)
3. Vyhovska, L. P., 1999. Empathy as the device of realization of subjectival pedagogical paradigm. *Psychology*, 4 (7), s. 61–66. (In Ukrainian)
4. Volf, E. M., 2002. *Functional semantics evaluation*. Moskva: URSS. (In Russian)
5. Honchar, K. and Rohatiuk, A., 2013. The Role of Empathic Speech in Achieving Successful Communication. *Scientific herald of the Lesia Ukrainka Eastern European National University. Series "Philological Sciences. Linguistics"*, 18, s. 24–27. (In Ukrainian)
6. Huzerchuk, O. O., 2013. Simple and complex speech acts of encouragement: semantics and lingvo-pragmatics. *Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University. Philology Series*, 35, s. 82–84. (In Ukrainian)
7. Dovhaniuk, I., 2012. Metaphors of justification in Ukrainian and German political discourse. *Visnyk of the Lviv University. Series: Foreign Languages*, 19, s. 240–247. (In Ukrainian)
8. Ivanotchak, N. I., 2017. *Lingual cognitive and pragmatic aspects of empathy in fantasy prose for the youth*. PhD Thesis. V. N. Karazin Kharkiv National University. Kharkiv. (In Ukrainian)
9. Klochko, L. I., 2003. *Statements of the praise in the paradigm of communicative activity of the communication (on a material of English language)*. PhD Thesis. Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. Sumy. (In Ukrainian)
10. Kovaliv, S. Yu., 2010. On the analysis of the Speech Genre of soothing in English linguistic culture. *Linguistics*, 2 (20), s. 151–159. (In Ukrainian)
11. Koziarevych, L. V., 2006. *Verbal and non-verbal means of empathization of dialogical discourse (based on English prose of XX century)*. Abstract of PhD dissertation. Kyiv National Linguistic University. Kyiv. (In Ukrainian)
12. Komyna, N. A., 1983. Systematics of communicative-pragmatic types of utterances. In: *Pragmatic aspects of the functioning of the language*, Barnaul, s. 93–101. (In Russian)
13. Kuznetsova, A. A., 2010. *Illocutionary types of verbal empathy*. Abstract of PhD dissertation. Bashkir State University. Ufa. (In Russian)
14. Lukianova, N. A., 2009. On interpretation of expressiveness as a lexicological category. *Herald of Volgograd State University. Series 2. Linguistics*, (9), s. 211–215. (In Russian)
15. Myshchenko, V. Ya., 1997. Compliment as a manifestation of politeness in English-speaking cultures. *Bulletin of Kharkiv National University*, 390, s. 111–113. (In Russian)
16. Nevska, Yu. V., 2012. Empathy as a feature of business correspondence by M. Kulish. *Linguistic research*, 34, s. 179–186. (In Ukrainian)
17. Serl, Dzh., 1986. A Classification of Illocutionary Acts. In: *New in foreign linguistics*, 17, Moskva: Prohress, s. 170–194. (In Russian)

18. *Dictionary of Ukrainian language in 11 volumes*, 1970, 1973. T. 1, T. 4. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)
19. Tatsenko, N. V., 2015. Empathy category in the light of linguistic emotiology. *The Philological Treatises*, 7 (1), s. 50 – 60. (In Ukrainian)
20. Tatsenko, N. V., 2015. Empathy as a category of linguistic pragmatics. *Visnyk of Zaporizhzhya National University. Philological sciences*, 2, s. 282–288. (In Ukrainian)
21. Teleky, M. M. and Shynkaruk, V. D., 2007. *Social categories of modus in the texts of the epistolary genre*. Kyiv: Vyd-vo MDHU im. Petra Mohyly. (In Ukrainian)
22. Franko, I., 1976–1986. *Collected works: In 50 volumes. T. 14–22*. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)
23. Lakoff, G., 2013. *Lecture on Embodied Cognition and Language*. Central European University [online]. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=XWYaoAoijdQ> [Accessed: 20 travnia 2019]. (In English)
24. Reik, T., 1948. *Listening with the third ear: The inner experience of the psychoanalyst*. New York: Grove. (In English)
25. Schwartz, W., 2002. From Passivity to Competence: A Conceptualization of Knowledge, Skill, Tolerance, and Empathy. *Psychiatry*, 65 (4), p. 338–345. (In English)
26. Yule, G., 1996. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press. (In English)

EMPATHY AS A MEANS OF SUCCESSFUL COMMUNICATION IN THE FAMILY (ON THE MATERIAL OF I. FRANKO'S WORKS)

Oksana TRUMKO

*International Institute of Education, Culture and
Relations with the Diaspora Lviv Polytechnic National University
oksana_trumko@ukr.net*

Problem statement. Empathy is a category that linguists have borrowed from psychology to study interpersonal communication. In Ukrainian linguistics, empathy is usually studied on the material of English. This makes the analysis of this category relevant on the basis of the Ukrainian-language source base. The paper considers empathy as a sign of communication in the family. The source base for the analysis was I. Franko's works.

Purpose. The purpose of the paper is to analyze the features of empathy manifestation in the speech of children to parents.

Results. *Intent analysis* and *contextual analysis* allowed us to establish that empathy in the speech of children to parents is aimed at preventing conflicts, improving the psychoemotional state of parents, expressing positive evaluation of parents' actions / expressions / traits and characterizing empathy. It is revealed that children use speech acts of *justification*, *comfort*, *calming*, *compliment*, *encouragement*, *praise*, *compassion*, *approval* for the realization of empathy. It is found out that at the linguistic level empathy is expressed by complex sentences, imperative verbs / imperative verbs with the negative particle *not*, verbs of indicative mood of past and future tenses, adjectives and adverbs of positive evaluation, exclamations, endearing addresses. The content of the main message is complemented by declarative, rhetorical, and exclamatory sentences that provide an argument or an assessment of events / situation. Children use non-verbal means of communication to strengthen their messages.

Therefore, the main function of empathy in the family is to ensure successful communication between family members by demonstrating sincerity and honesty, the desire to share joyful and sad moments.

Keywords: family communication, empathy, speech act, language means, non-verbal means, I. Franko.

Стаття надійшла до редколегії 11 жовтня 2019 року
Прийнята до друку 6 листопада 2019 року